

Natur och kultur i förening? Verksamheten i hembygdsföreningar

Anna Eskilsson
Linköpings universitet
anna.eskilsson@liu.se

Idag har miljöfrågorna trängt in i politiken och i människors vardag. Samspelet mellan människors kulturella beteende och dess konsekvenser för naturen diskuteras ständigt. När hembygdsrörelsen etablerades för omkring hundra år sedan, fanns en tydlig inriktning mot att bevara såväl naturen som kulturen. Med utgångspunkt från hembygdsrörelsens historia diskuteras i denna artikel hur intresset för naturarvet träder fram i hembygdsföreningars verksamhet idag och om man kan se en förändring över tid.

Idag har miljöfrågorna trängt in i politiken och i människors vardag. Samspelet mellan människors kulturella beteende och dess konsekvenser för naturen diskuteras ständigt. När hembygdsrörelsen etablerades för omkring hundra år sedan, fanns en tydlig inriktning mot att bevara såväl naturen som kulturen. Industrins skadeverkningar för naturen var ett kärt samtalsämne för en av rörelsens stora ideologer Karl-Erik Forsslund. Hembygdsrörelsen och naturskydds-rörelsen var nära en sammanslagning. Rörelserna fick en gemensam tidskrift under namnet *Bygd och Natur* från 1939.

Namnet på tidskriften finns kvar, men annars är det mycket som har förändrats. Idag finns det många fler hembygdsföreningar än det fanns då och det bildas fortfarande nya föreningar, särskilt i städerna. Hembygdsrörelsen omsluter idag nära 2 000 föreningar som tillsammans har nästan en halv miljon medlemmar. Med utgångspunkt från hembygdsrörelsens historia diskuteras i denna artikel hur intresset för naturarvet träder fram i hembygdsföreningars verksamhet idag och om man kan se en förändring över tid.

Agrarianism: en grön nyans

När hembygdsrörelsen växte fram spelade naturen en viktig roll för att skapa en känsla för hembygden och naturinslag var vanliga i samtidens konst och litteratur. Naturvårdslagstiftning och nationalparker inrättades.¹ Att hembygdsrörelsen hade stora beröringspunkter med naturvårdens strävanden i början på 1900-talet, visar bland annat Désirée Haraldssons avhandling. Under 1920- och 1930-talen hade flera personer ledande positioner inom både hembygds- och naturvårdsrörelsen, bland dem Karl-Erik Forsslund.² Hans programskrift från 1914 är uppdelad i "Naturskydd" och "Kulturskydd".

En sammanslagning mellan Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen var nära förestående under 1930-talet. Båda rörelserna hade sviktande medlemsunderlag i sina riksorganisationer och behövde mobilisera för att förbättra ekonomin. Sammanslagningen genomfördes aldrig, vilket bland annat berodde på att båda rörelserna lyckades vända trenden.³ Den enda synbara effekten av diskussionerna var att 1939-1942 var tidskriften *Bygd och Natur* gemensam för båda rörelserna. Hembygdsrörelsen har behållit namnet på tidskriften, som påminner om att rörelsen ursprungligen vilade på två ben, natur och kultur. "Det blev ett tämligen kortvarigt försök (men förhoppningsvis inte det sista) att sammanföra naturvård, miljövård och kulturmiljövård", skriver Bosse Sundin i en essäsamling.⁴

Att bevara och vårda naturarvet var en viktig del av den tidiga hembygdsrörelsens uppgift.⁵ I rörelsen fanns ett miljömedvetande som grundade sig på att naturen ansågs ta

1 Björn-Ola Linnér, "Naturen som minnesmärke" i *Kulturarvets natur*. Annika Alzén och Johan Hedrén (red.), (Stockholm/Stehag, 1998), s. 75, Bosse Sundin, "Upptäckten av hembygden: Om konstruktionen av regional identitet" i *Den regionala särarten*. Barbro Blomberg och Sven-Olof Lindquist (red.), (Lund, 1994), s. 12ff och Eva Österberg, "Människan och de kombinerade lojaliteterna: nationella och regionala/lokala projekt i svensk historia" i *Lokala identiteter historia nutid framtid*. Ann Emilsson och Sven Lilja (red.), HS-institutionens skriftserie 2, Högskolan i Gävle/Sandviken (Uppsala, 1998), s. 19. Se också Lena Eskilssons artikel om Svenska Turistföreningen och dess intresse för den vilda naturen, Lena Eskilsson, "Svenska Turistföreningen från fjäll till friluftsliv: Från den vetenskaplige vildmarks mannen till den cyklande husmodern" i *Historisk tidskrift* (1996:2), s. 257-282.

2 Désirée Haraldsson, *Skydda vår natur! Svenska Naturskyddsföreningens framväxt och tidiga utveckling*. Bibliotheca Historica Lundensis 63. (diss. Lund, 1987, s. 165-173.

3 Haraldsson, samt Thomas Hillmo, "Från bygd till natur" *Återblickar: Samfundet för Hembygdsvård 75 år*. Bygd och Naturs årsbok 1991, Sveriges Hembygdsförbund, s. 135-172.

4 Bosse Sundin, "Det svenska naturskyddets födelse" i *Vad ska vi med naturen till?* Fredrik Sjöberg (red.), (Nora, 2001), s. 24.

5 Linnér, samt Maria Björkroth, *Hembygd i samtid och framtid 1890-1930: En museologisk studie av att bevara och förnya*. Papers in museology 5 (diss. Umeå, 2000), s. 186ff.

skada av industrialiseringen, medan jordbruket var mer skonsamt för naturen. Forsslund liknade industrin vid det yngsta barnet som blir "skötebarn" och får göra som det vill, medan jordbruket behandlas som ett styvbarn.⁶ Han var i sitt program inte kritisk till fabriker och maskiner i sig, men till att de gjorde intrång på områden där de inte hörde hemma. Han påpekade inte minst deras avfallsprodukter och "dåliga andedräkt".⁷

Björn-Ola Linnér lyfter även fram de estetiska motiven för naturvården. Den gamla orörda naturen ansågs vacker och lämplig för landskapsmålning vid den här tiden. Forsslund vurmade för den orörda naturen och såg estetiska argument för att bevara den. "Skönheten och stämningen" var minst lika viktigt som praktiska och ekonomiska frågor, menade han.⁸ Forsslund såg estetiska värden också i äldre tiders byggnader och möbler med "den gamlaoreflekterade men osvikliga stilkänslan".⁹ Forsslund fann något naturligt och genuint tilltalande i den äldre kulturen på landsbygden som "en fläkt av gammal god och varm hemtrevnad".¹⁰ Han ville återuppväcka den gamla estetiken, före "den vanliga modärna dåliga grannlåtstilen".¹¹ Forsslund var också kritisk till ökad materiell bekvämlighet på bekostnad av trevnaden och känslan i hemmet.¹²

Centralorganisationen ägnade mycket uppmärksamhet åt att främja den rätta "allmogestilen" under första halvan av 1900-talet. En särskild byggnadsvårdsbyrå anordnade kurser, höll föreläsningar och bedrev annan rådgivning. Hembygdsvård betraktades som vård av byggnader, restaurering och nybyggnation efter gammalt mönster. Med tiden kom denna inriktning att breddas och inkludera till exempel vägbyggen och mer omfattande landskapsvård. Vattenkraftsutbyggnaden, särskilt av de stora älvarna i norra Sverige, blev en viktig fråga under efterkrigstiden. Aktörer inom centralorganisationen fick i uppdrag att utreda den pågående utbyggnadens konsekvenser för naturmiljön.¹³

Hos Forsslund och andra fanns tankar om att människan måste vara rädd om naturens resurser. Industrialiseringen hotade att exploatera naturen. All natur skulle inte förbli orörd, utan naturtillgångar skulle användas för ekonomisk tillväxt, men med eftertanke. Det innebar en bevarandesyn som på svenska kan kallas kultivera (på engelska conservation), där naturen ska skyddas genom att brukas på ett sätt som inte är tärande. Kultivera är en aktiv bevarandesyn till skillnad från reservera (på engelska preservation), som innebär att naturen helt skyddas mot människan.¹⁴

Synen på naturen hade en stark koppling till värnet av jordbrukarsamhället. Hembygdsrörelsen visar drag av agrarianism, som var och är en strömning som går över de etablerade partigränserna med fokus på ekologiska värden inom jordbruket.¹⁵ Agrarianismens synsätt

6 Forsslund, *Hembygdsvård I: Naturskydd och nationalparker*. (Stockholm, 1914), s. 27, 38.

7 Forsslund, *Hembygdsvård II: Kulturskydd och bygdemuséer*. (Stockholm, 1914), s. 115.

8 Forsslund, *Hembygdsvård I*. (1914), s. 35.

9 Forsslund, *Hembygdsvård II*. (1914), s. 96.

10 Forsslund, *Hembygdsvård I*. (1914), s. 8.

11 Ibid.

12 Forsslund, *Hembygdsvård II*. (1914), s. 126f.

13 Mari Björkroth, "Från vision till verklighet", Gärd Folkesdotter, "Arkitekterna och hembygdsrörelsen", Ola Wetterberg, "Samfundet utvecklar byggnadskulturen" och Mats Rolén, "Vattenkraft och naturskydd" i *Bygd och Naturs årsbok 1991*.

14 Begreppen finns på engelska i Haraldssons avhandling, s. 174 och på svenska i Alzéns avhandling, *Fabriken som kulturarv: Frågan om industrilandskapets bevarande i Norrköping, 1950-1985*. Linköping studies in arts and science 138 (diss. Linköping, 1996), (Stockholm/Stehag, 1996), s. 18.

15 Fredrik Eriksson, *Det reglerade undantaget: Högers jordbrukspolitik 1904-2004*. (diss. Stockholm, 2004), Eric T. Freyfogle, "Introduction: A Durable Scale" i *The new agrarianism: Land, culture, and the community of life*. Eric T. Freyfogle (red.), (Washington, 2001), Yngve Mohlin, *Bondepartiet och det moderna samhället 1914-1936: En studie av svensk agrarianism*. Department of Political Science 1989:3 (diss.

överensstämmer med Forsslund och andra ideologer inom rörelsen före andra världskriget. Därefter har det ekologiska synsättet framträtt i olika gröna vågor. 1960- och 1970-talen innebar ett ökat intresse för miljöfrågor inom olika organisationer. Den gröna vågen engagerade främst stadsbor som bland annat flyttade ut på landsbygden i protest mot utvecklingen av stadsmiljön.¹⁶ I samtiden får miljöfrågan om global uppvärmning ett stort massmedialt utrymme, där intresset och vurmen för jordbruket och livet på landsbygden inte är lika framträdande. Vilken betydelse har det för hembygdsföreningarnas värnande om naturen idag?

I min avhandling har jag kartlagt verksamheten i tre hembygdsföreningar i och omkring staden Linköping i Östergötland: Vreta klosters hembygdsförening (VKHF), Wist hembygdsförening (WHF) och Tannefors hembygdsförening (THF).¹⁷ Föreningarna har lite olika inriktning på sin verksamhet och till sin helhet har inte naturfrågorna någon framskjuten position, med undantag för Wist hembygdsförening, som därmed har störst likheter med den tidiga hembygdsrörelsen. Därför blir det flest exempel från verksamheten i WHF, som jag börjar med.

Att bruka utan att förbruka

Genom WHF:s verksamhet visas bondesamhällets historia upp, särskilt genom hembygdsgården Fornhemmets byggnader, möbler och verktyg, men även genom Bomtorpet, det forntida odlingslandskapet Hjortkälla och studiecirkelarna kring växter. Jordbrukarsamhället och torparnas liv som visas upp genom olika verksamheter och miljöer är det som huvudsakligen utgör den historiska hembygden. Den industriella historien i hembygden lyser med sin frånvaro. Hembygdsföreningen uppfattar inte den historiska hembygden som industriell.

Gärdesgårdshägnad, slättergille och hembygdsdag är verksamheter som visar kunskaper och metoder från det förmoderna jordbruket, före 1900-talets effektivisering och storskalighet. WHF kritiserar utvecklingen av jordbruket och menar att det äldre jordbruket var skonamt mot naturen och brukade miljön på ett hållbart sätt. Naturen och jordbruket hänger samman. Föreningen skriver: "För är det inte så att mycket av det som under detta exploaterande sekel har utträttats i namn av 'ökad effektivitet', 'rationalisering', 'samhällsnytta' och 'besparingar' har rimmat väldigt illa med den ekologiskt baserade jordbrukskultur som vi bara för drygt hundra år sedan levde i." Storskaligheten framhålls ofta som ett hot mot det hållbara ekologiska jordbruket. Jordbruk ska inte bedrivas som en industri. Ordföranden i WHF skulle vilja se fler "härliga jordbruk" och syftar på småbrukande gårdar. Han menade att storskaligheten kommer att välta omkull samhället, liksom det en gång gjorde med Romarriket, när städerna blev för stora.

WHF har lagt ned ett stort arbete på att rädda Hjortkälla från exploateringen av en bergtäkt. Av vikt var de natur- och kulturhistoriska värden som fanns i området, som riskerade att gå förlorade. Men området får inte helt lämnas åt sitt öde, utan måste vårdas aktivt. I broschyren om Hjortkälla citeras ett utdrag ur Linköpings kommuns naturvårdsprogram, där betningen av hagmarken är nödvändig om mönstret av gamla åkrar ska synas.

Umeå, 1989) och James A. Montmarquet, *The idea of agrarianism: From hunter-gatherer to agrarian radical in western culture*. (Idaho, 1989).

16 Om gröna vågen se Ulf Stahre, *Den alternativa staden: Stockholms stadsomvandling och byalagsrörelsen*. Monografier utgivna av Stockholms stad 147 (diss. Göteborg, 1999), (Stockholm, 1999), s. 71f.

17 Anna Eskilsson, *På plats i historien: Studier av hembygdsföreningar på 2000-talet* (diss. Linköping, 2008). För referenser till det empiriska materialet hänvisas till avhandlingen.

Bild 1. Korna på Hjortkälla. Foto: Wist Hembygdsförening.

WHF:s praktiska verksamhet främjar naturvärden. Det årliga slåttergillet i samarbete med JUF vid Fornhemmet är ett exempel på hur naturvärdena bevaras. Då visas det ekologiska jordbrukets metoder före rationaliseringen med ”slåtter och höhässjning på gammalt vis, gärna i tidsenliga kläder.” Vid Fornhemmet och Bomtorpet finns även örtagårdar. Vid Fornhemmet har föreningen anlagt en örtagård efter en studiecirkel 1980 om medicinalväxter. Ett 60-tal växter planterades, men en del av dem har bytts ut. De har också drivit upp en humlegård. För övrigt vårdar de den växtlighet som finns på platsen. Ekarna är en del av Fornhemmets och hela Vist sockens naturmiljö och de är typiska för området. Eklandskapet, ses av WHF och andra aktörer som en hotad naturtyp och WHF har verkat på olika sätt för att bevara det. Föreningens ordförande skriver:

De gamla grova ekarna skänker en skönhet, storhet och inramning av miljön kring hela Fornhemmet. Bjärka-Säby är själva hjärtat i eklandskapet, kanske är det just därför som folk vallfärdar hit från hela Sverige, ja till och med från andra länder, kanske var det därför som Ekfrämjandet förlade sitt 50-årsfirande just till Fornhemmet. [...] Vi gläder oss åt att dessa gamla ekar finns här och erbjuder ett gott hem för många hotade djurarter.

På WHF:s hemsida fanns 2005 uppropet ”bevara ett levande Eklandskap Ullstämman-Sturefors” De manade till en aktion mot bebyggelseplaner i området som hotade eklandskapet, för att kunna bevara landskapet för ”kommande generationer av människor och djur”.

Bild 2. Örtagården vid Fornhemmet. Foto: Wist hembygdsförening

Under träffarna med naturcirkeln framkom att deltagarna tyckte att naturen var något som människan hade varit oälsam om och istället borde värna om. Människor i äldre tid levde mer i harmoni med naturen, utan att tära på den. De visste också vad olika växter användes till. Vid flera tillfällen framkom att de såg den minskade djurhållning som ett stort problem, som förhindrade ett öppet och levande landskap. På så sätt ses naturen som en exploaterad och en oexploaterad resurs på samma gång. Naturen skulle kunna användas på andra sätt, som gör att den blir en hållbar resurs på ett sätt som har fallit glömska.

Bild 3. Fika efter slättergille. Foto: Wist hembygdsförening.

Genom att bruka jorden och marken på ett hållbart sätt får naturens kretslopp fortlöpa. Något dör och något annat föds på nytt. Tiden har sin gång. I WHF bedrivs det naturvårdande arbetet delvis i cirkelform och hela synen på naturen är en tanke om att allt går i cirklar. Naturen löper i ett kretslopp som människan också deltar i. Det förmoderna jordbruket, som var mindre effektiviserat, anses vara mer skonsamt mot naturens resurser. Den historiska hembygden var ren och oförstörd. Följande citat är hämtat ur häftet om Fornhemmet, men finns också på föreningens hemsida: "Sårläka (*Saniula europaea*): vid midsommar passar sårläkan på att blomma. Med sina ljusröda och vita blommor står den som en tät sky under ekarna och när JUF:arna samlas någon månad senare vid slättergillet, så knastrar fröna under lien. Vi får en ny planta som sprider glädje och igenkännande nästa midsommar. Så går tiden och vår historia – inget står stilla."

WHF grundades av en generation som var knuten till JUF under 1970-talet, då en grön våg sköljde över Sverige och världen. Föreningens intresse för jordbrukarsamhället och den ideologiskt gröna drivkraften har förmodligen till stor del att göra med den ursprungliga kopplingen till JUF. Intresset för naturarvet fanns genom JUF innan föreningen bildades i till exempel växtcirkelarna. Slättergillet varje sommar är ett samarrangemang med JUF. Föreningarna sköter tillsammans driften av Hjortkälla. Miljötänkandet är tydligast i de aktiviteter som är tillsammans med JUF, liksom hos WHF:s ordförande, som har ett stort engagemang inom JUF. Han flyttade till Östergötland från Halland för att bedriva verksamhet i JUF: s regi och har fortsatt med det. Vid alla de tillfällen jag och ordföranden träffades och under det tre timmar långa intervjusamtalet framkom att hans arbete i WHF och JUF hänger samman och bygger på ett stort engagemang i lantbruksfrågor och att hålla landsbygden levande. Som ung pojke i JUF lärde han sig om blommor och jorden och att man skulle vara rädd om sin bygd.

Han talade ofta till mig som den lantbrukardotter jag är och han var oroad, men ändå optimistisk inför lantbrukets framtid. Hos honom är jordbrukssamhället ett idealiskt sätt att leva och något som har färgat hembygdsföreningens verksamhet. Agrarianismen är stark hos honom och har även en estetisk dimension, som kommer fram vid guidningar och i intervjun med honom. Karl-Erik Forsslunds syn på naturen bärs upp av honom. Men han har inte varit ensam. Det har varit många lantbrukare som har drivit föreningen, vilket har bidragit till att den gröna inriktningen har förblivit så intakt.

Ordföranden är ett exempel på en praktisk visionär. Han lägger ner mycket praktiskt arbete, men har också tydliga visioner om samhället och historiens roll, särskilt i sitt engagemang för en levande landsbygd, små jordbruk och värnandet av naturarvet. Alla dessa inslag ryms inom agrarianismen. Hans betydelse för verksamhetens form och innehåll är betydande och har varit det en lång tid. Genom sin kontinuitet som ledare blir hans inflytande verksamt; ett inflytande som kanske håller på att avta genom att nya krafter träder fram och tar vid.

Det har i föreningen också funnits en kritik mot det alltmer urbaniserade samhället med centrum i städerna. I Vists socken går strömmen mot Linköping, som blir centrum. I boken *Vad vi vet om Vist* från 1978 sammanfattades 1900-talet som en tid som har utarmat socknen på innevånare och aktivitet: "Jordbrukets rationalisering blir allt intensivare. Små gårdar slås ihop till större. Ungdomar flyttar till tätorterna och får arbete och bostäder där. Från och med 1970-talet ökar befolkningen igen. Vist socken och framför allt Sturefors samhälle har blivit en 'sovstad' till Linköping. En stor del av invånarna arbetar i Linköping men har sin bostad i Vist s: n." Villasamhället har varit något negativt, ett perifert och passivt samhälle, utan inflytande: "Där förr människor från trakten satt med i kommunstyrelsen och deltog i planeringsarbetet, där sitter nu tjänstemän 'utifrån' och sköter arbetet. Och befolkningens sammansättning har radikalt förändrats så att det nu bor fler industriarbetare och tjänstemän än bönder i socknen."

I WHF:s verksamhet har landsbygden varit liktydigt med hembygd, men genom arbetet med Stureforsboken 2005 vidgades begreppet hembygd till att omfatta villasamhället Sture-

fors och 1900-talets utveckling. Stureforsboken visar på en tendens till förändring även bland de verksamma. Genom boken ville de intressera nyinflyttade till området för sin verksamhet. Boken blir ett sätt att införliva de nya innevånarna i socknen i den historiska hembygden. Att skriva för de nya innevånarna i området gör det naturligtvis närmast omöjligt att kritisera villasamhällets framväxt. Den nya målgruppen förändrar förutsättningarna för budskapet. På så sätt hänger de geografiska gränserna för hembygden samman med budskapet, men också målgruppen för verksamheten.

Skildringen av förändringen från kyrkby till villasamhälle behandlas utan kritik i boken, vilket kan förvåna med tanke på WHF:s agrara framtoning och den tidigare kritiken av utvecklingen av sovstaden Sturefors, som blir beroende av Linköping. Sturefors framväxt relateras i liten grad till Linköpings ökade dominans med kommunsammanslagning eller avfolkningen av landsbygdsområdena. Det har gått omkring tjugo år sedan tonen var som argast, då frågan var hetare i samband med att makten så tydligt flyttades till Linköping. Nu förefaller de flesta ha vant sig vid situationen och börjat acceptera. Om Stureforsboken kommer att bli ett undantag eller ett trenderbrott får framtiden utvisa. Det är delvis nya krafter som driver verksamheten framåt, som inte framstår som lika ideologiskt medvetna och samstämmiga som grundargenerationen med rötterna i JUF.

Sammanfattningsvis har Wist hembygdsförenings specifika tillkomsthistoria och den kärntrupp av verksamma som ursprungligen knöts till föreningen haft stor betydelse för verksamheten. Föreningen har en tydlig identitet i att vara en landsbygdsförening. Genom verksamheten förmedlas ett budskap om jordbrukets betydelse och vikten av att värna miljön. WHF har haft starka band till ett grönt budskap, där naturen är ett arv från tidigare generationer, som ska förvaltas väl och föras vidare till framtida generationer. Naturen löper i ett kretslopp som människan också deltar i. Det är en typ av historiesyn, som finns i många hembygdsföreningars stadgor, men som blir framträdande i praktiken i WHF.

Det förmoderna jordbruket som var mindre effektiviserat anses vara mer skonsamt mot naturens resurser. Den historiska hembygden var ren och oförstörd. Det finns ett miljöpatos och ett ansvar för naturen, som hotas av exploatering. Men det finns en tendens till att budskapet försvagas i takt med att karaktären av förortsområde till Linköping har förstärkts. Men kontrasten är fortfarande stor till stadsdelsföreningen i Tannefors.

Naturen i staden

Tannefors hembygdsförening har ägnat mycket energi åt att försöka etablera sig som en hembygdsförening. Att föreningen är ung och verkar i en stad har varit väsentligt. Placeringen och det sena bildandet hänger samman. Begreppet hembygd förknippades när hembygdsrörelsen etablerades med en agrar och rural miljö. Föreningen har tagit spjörn mot bilden av att hembygdsföreningar skulle höra landsbygden till på olika sätt. Placeringen i staden har skapat stora möjligheter att bryta mönster och arbeta på ett annat sätt än hembygdsföreningen på landsbygden vanligen gör. Den urbana miljön och föreställningar om den utgör en viktig förutsättning för THF:s verksamhet. De påpekar gärna Tannefors självständighet med en känsla av närhet mellan innevånarna. De vill inte vara en urban miljö i en anonym bemärkelse, men däremot som en plats med omfattande service och affärliv.

I THF har det funnits en tydlig profil mot 1900-talets historia som sedan starten består av minnen genom berättande och fotografier. De har tagit spjörn emot bilden av vad de uppfattar som en typisk hembygdsförening genom att inte samla på föremål. Verksamheten blir på detta sätt mindre beroende av stora och regelbundna ideella insatser. Ett bokprojekt med Linköpings universitet har sannolikt bidragit till att förstärka profilen mot den muntliga 1900-talshistorien. THF ger en tämligen smal och samlad skildring av den historiska hembygden. Det är kvarnarna och barndomens industrier under Folkhemstiden som står i centrum. Tannefors är en arbetarstadsdel, småfolkets värld. Den industriella framgången har successivt monterats

ned, som delar av en större samhällsutveckling, men det är ingenting som THF kritiserar explicit. Överhuvudtaget är det svårt att finna tydliga värderande omdömen i verksamheten.

Bild 4. Arbetarna vid Erikssons valskvarn. Foto: Tannefors hembygdsförening.

I THF finns en ideologi med trygghet och förankring som grund, men den är en helt annan än i den tidiga hembygdsrörelsen och den skiljer sig från de andra föreningarna i undersökningen, särskilt WHF. Ansvarskännande för naturarvet är frånvarande i THF, fast det är inskrivet som en del i stadgan, "natur och kultur". Föreningen medverkar inte aktivt i att vårda naturen omkring Stångån. Kommunen tar ansvar för området, som den har fräschat upp de senaste decennierna och gjort till ett omtyckt promenadstråk. Stadsdelsprofilen och områdets fysiska utseende med få grönområden, gör att naturen inte utgör en viktig del av hembygden. Däremot har naturen genom Stångån och vattnet blivit central för föreningens skildring av Tannefors historia.

Ansaret för naturarvet och miljömedvetandet var tydligt kopplad till jordbruket och det antiindustriella budskapet. Den sidan finns inte alls i THF, där just den industriella historien lyfts fram. Det kan tyckas självklart att en stadsdel inte ägnar sig åt att beskriva en agrar hembygd på landsbygden, utan istället skildrar ett arbetarområde med industrier och kvarnar i centrum. Men det finns hembygdsföreningar i städer som ägnar sig åt historien om de gårdar och torp som har funnits på platsen tidigare. För omkring hundra år sedan var Tannefors till stora delar jordbrukslandskap. Urbaniseringen hade ännu inte nått området och gjort det till en del av Linköping. Runt omkring kvarnarna fanns också gårdar och åkermark eller "ödeområden", som en intervjuperson uttryckte det. Samma person beskrev hur det såg ut innan industrialiseringen och konstaterade utan tydlig värdering att "innan SAAB fanns det lantgårdar här ute. De tog med sig säd till kvarnarna. Det var ju en levande landsbygd, som sedan stängdes av".

Bild 5. Vattenfallet vid Tannfors kvarn. Foto: Tannefors hembygdsförening.

Den enda byggnad som THF förvaltar är talande nog en kraftstation, navet i industrin. Att Hejdegården ingår i området som ett minne av en gammal gårdsbeteckning påminner om den agrara tiden. Kvarnarna kan till viss del ses som ett uttryck för den agrara historien, men de sammanbinds med näringsidkande som förekom innan industriverksamheten tog verklig fart. Ett undantag var presentationen för Västra Ny hembygdsförening 2005, då THF visade fotografier på gårdarna runt kvarnarna, däribland Hejde gård, som har givit namn till bostadsområdet Hejdegården. THF visade fotografier av betande kor längs sluttningarna vid Stångån, där dagens fina villor ligger och berättade att det var obebyggd skogsmark i dagens bostadsområde Hejdegården.

Industri och natur samsas

Vreta klosters hembygdsförening ger en bred skildring av den egna hembygden. Den sträcker sig från klostertiden via bondesamhället till chokladfabriken och annan industriell verksamhet. I relation till den tidiga hembygdsrörelsens ideologi har det skett en hel del förändringar. Bondesamhället har visserligen en framskjuten plats i verksamheten, men verksamhetens former och skildringen av historien har breddats. Sannolikt kommer industrisamhället uppmärksammas mer i framtiden. Kontakterna med läns museet om Ljungsbro pekar i den riktningen. I jubileumsskriften från 1993 skriver föreningens verksamma att de har försökt uppmärksamma industriminnen, men att mycket arbete återstår. I protokoll under 1970-talet omnämns att de vill ordna studiecirkel kring hantverks- och industrimiljöer, men det har uppenbarligen gått långsamt.

En grön nyans med intresse för naturen och miljöfrågor har ingen framskjuten position i VKHF. Den agrara miljön på landsbygden beskrivs visserligen som rofylld och vacker, men ingenting som föreningen aktivt har vårdat. Vandringslederna kan däremot ses som ett exempel på naturvård. I skildringarna av vandringslederna i jubileumsskrifterna står det att de är uppskattade för sina naturupplevelser och bärplockning, men det rör sig inte om någon historisk natur, som föreningen vill värna särskilt om. Istället ägnar man sig åt byggnader, kolbottnar och annat längs lederna.

En möjlig förklaring till det tämligen ringa intresse för naturen som en del av hembygden är föreningens geografiska storlek. Socknarna karaktäriseras ofta genom sin natur och uppvisar tillsammans en stor mångfald, som ett Östergötland i miniatyr, menade en intervju-person. Naturens variation kan göra det svårt att prioritera naturen i sin mångfald. Föreningens rädsla för att prioritera någon socken före något annan, som bidrar till en omfattande och diversifierad verksamhet, kan bidra till det ringa intresset för naturarvet.

Avslutning

Hembygdsrörelsen värnade till en början framför allt om bonden och jordbrukets historia. Den agrara historien och vården av naturarvet hängde samman, men denna agrarianism är utgör inte längre en gemensam ideologi för de undersökta hembygdsföreningarna. I WHF är bondesamhällets historia i förgrunden och där finns även ett budskap om ett hållbart ekologiskt samhälle. De känner ansvar för såväl kulturarv som naturarv och inte minst det för området typiska eklandskapet. Trots att WHF bildades så sent som 1970-talet upprätthåller den hembygdsrörelsens två ben, naturarv och kulturarv. WHF:s anknytning till JUF och att föreningen inte har genomgått någon omfattande generationsväxling har säkert bidragit till budskapets kontinuitet. Men den agrara inriktningen har börjat luckras upp även där. I VKHF påbörjades den processen under 1980-talet och föreningen erbjuder numera en bred skildring av hembygden som inkluderar såväl böndernas som arbetarnas historia. I THF som bildades i början av 1990-talet är det gröna arvet från Forsslund och andra inom den tidiga hembygdsrörelsen helt frånvarande, förutom i föreningens stadga, som är likadan som WHF:s.

En breddning av historien till att använda industrier och arbetare gör det svårt att värna naturen, eftersom industrins skadeverkningar är väl kända och det skulle bli en smutsig historia. Hembygdsföreningar vill visa upp en förhållandevis positiv bild av historien och kritiserar inte gärna historien, utan vill bygga en stark gemenskap kring historien. Kanske kommer dagens miljöintresse bidra till att intresset för naturarvet ökar igen i hembygdsföreningarna eller har dessa frågor lämnat alltmer rörelsen och blivit föremål för andra organ och föreningar?